

4. Наречение Протоіерея М. Попеля во Епископа // Волинские Епархиальные Ведомости. – 1875. – №13. – Ч. неоф. – С. 544.
5. Начерк истории унии Русской Церкви с Римом. – Львов: Накладом Комитета юбилейного, 1896. – 156 с.
6. Олійник П. Лихоліття Холмщини і Підляшшя: (Шлях культурно-національного розвою Холмщини і Підляшшя в ХІХ і ХХ ст.). – Прага: Накладом товариства «Пробоем», 1941. – 120 с.
7. Ольховский Г. О Богослужении во время унии в Холмской епархии и в частности в Холмском кафедральном соборе (1596–1875 г.). – Варшава: Типография Варшавского учебного округа, 1900. – 60 с.
8. Панас К. Історія Української Церкви. – Львів: НВП «Трансінтех», 1992. – 160 с.
9. Попов Н. Судьбы унии в русской Холмской епархии. – М.: Университетская типография, 1874. – 139 с.
10. Стоколос Н. Нищення культу святого Йосафата (Кунцевича) на теренах Холмщини і Південного Підляшшя напередодні завершення процесу інкорпорації уніатської Холмської єпархії до Російської Православної Церкви (1875 р.) // Наукові записки Рівненського обласного краєзнавчого музею. – Рівне, 2013. – Вип. ХІ. – С. 221–225.
11. Стоколос Н. Г., Шеретюк Р. М. Драма Церкви (До історії скасування Греко-Уніатської Церкви в Російській імперії та викорінення її духовно-культурних надбань): Монографія / Передмова П. Л. Яроцького. 2-ге видання, перероблене та розширене. – Рівне: ПП ДМ, 2012. – 348 с.
12. Чубатий М. Українська Католицька Церква (відбитка з Загальної Української Енциклопедії – з найконечнішими доповненнями). – Львів: Місійне згромадження св. Кирила і Мефодія, 1993. – 23 с.

Уляна Безпалько (Тернопіль)

**ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА В СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ НА
ПОЧАТКУ ХХ СТ.: ОСОБЛИВОСТІ ДУХОВНО-КУЛЬТУРНОЇ
ІДЕНТИЧНОСТІ КРІЗЬ ПРИЗМУ УНІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
Л. ФЕДОРОВА**

В статті проаналізовано особливості внутрішнього розвитку та життєдіяльності Греко-католицької церкви в Східній Галичині на початку ХХ ст. крізь призму особистісного досвіду унійної діяльності Л. Федорова, та його співпраці з митрополитом А. Шептицьким.

Ключові слова: митрополит А. Шептицький, Л. Федоров, унійний рух, Греко-католицька Церква, Східна Галичина.

GREEK-CATHOLIC CHURCH IN EASTERN GALICIA EARLY XX CENTURY: FEATURES OF SPIRITUAL AND CULTURAL IDENTITY THROUGH THE PRIZM OF UNIATE ACTIVITIES OF L. FEDOROV

The paper analyzes the features of internal development and life of the Greek-Catholic Church in Eastern Galicia in the early of XX century. through the prism of personal experience of L. Fedorov, and his collaboration with Andrey Sheptyts'kyi.

Keywords: *Andrey Sheptyts'kyi, L. Fedorov, Uniate movement, Greek Catholic Church, Eastern Galicia.*

Одним із найбільш активних сподвижників митрополита А. Шептицького у справі розбудови унійного руху в Російській імперії був Леонід Федоров, майбутній екзарх Російської католицької церкви східного обряду, чия особистість формувалася під безпосереднім впливом митрополита і зростала на ґрунті ефективного синтезу успадкованих генетично традицій візантійського християнства та здобутого в процесі навчання й праці духовно-богословського і практичного досвіду сприйняття та розуміння Західної церкви.

Тому, в контексті дослідження історичних витоків і перспективних шляхів розвитку східного католицизму як моделі духовно-культурної ідентичності, буде доцільним побіжно проаналізувати деякі погляди Л. Федорова на основні аспекти розвитку Греко-католицької церкви в Східній Галичині на початку ХХ ст. Зазначимо, що візії Л. Федорова стосовно зазначеної проблематики носили доволі критичний характер, і були остаточно сформовані під час відбування його чернечого послуху у монастирі св. Йосифа Студійського уставу впродовж 1912–1913 рр., як підсумок попереднього досвіду проживання на території Східної Галичини та спілкування з представниками греко-католицького духовенства й вірян [1, с. 236–237].

Аналізуючи та осмислюючи той етап власного життєвого шляху, Л. Федоров поступово дійшов висновку, що галицька модель унії не лише є морально застарілою і не підходить для екстраполяції на російські терени, але й вимагає суттєвої внутрішньої трансформації, для збереження себе як релігійно-культурної ідентичності. Слід зазначити, що А. Шептицький, який в цілому розділяв такі погляди Л. Федорова і неодноразово наголошував на необхідності очищення галицької унійної церкви від латинізуючих її обрядових нашарувань, на цьому етапі застерігав свого сподвижника від «обрядового східного шовінізму» – і, вочевидь, мав на те підстави [2, с. 563].

Втім, попри гостру категоричність деяких суджень, критика Л. Федорова носила обґрунтований характер і торкалася тих аспектів,

у середовищі яких на сьогоднішній день необхідно шукати ключ до пояснення занепаду справи унійного руху в Росії.

Як один із провідних теоретиків і практиків унійного руху, Л. Федоров обстоював право Східної церкви на збереження власної обрядової ідентичності й власних традицій, а, відтак, відстоював рівноправність унійної церкви з іншими провінційними латинськими церквами, розуміння якої бракувало в середовищі самих греко-католицьких громад. Не відкидаючи постулатів канонічної зверхності і морального авторитету Святого Престолу, Л. Федоров критикував Апостольську Столицю за те, що вселенськість християнства в тогочасному трактуванні Ватикану базувалася лише на концепті взаємної інтеграції богословських та літургійно-обрядових традицій західних європейських церков, цілковито відкидаючи східну традицію [3, с. 246–248]. Л. Федоров писав митрополиту: «Ви ідентифікуєте Вселенську Церкву з провінційною Латинсько-Римською Церквою і дух цієї останньої приймаєте за дух Вселенського Християнства» [2, с. 565].

Серед існуючих нагальних проблем у розвитку унійного руху, Л. Федоров в першу чергу відзначав скептичне і недоброзичливе в цілому ставлення західних церковників до східнообрядового католицизму, як чогось половинного, неповноцінного: «...той же самий папа і ті ж кардинали і єпископи, як західні християни, не тільки не розуміють нас, але всіма силами намагаються нас латинізувати, прилучити до своєї релігійної культури. Для них... наш обряд – історичний пережиток, абсурд». У листах до А. Шептицького Л. Федоров сміливо критикував Католицьку церкву за притаманні їй недоліки, а саме: нестачу аскетизму, занепад обрядової естетики, брак простої, живої віри, утилітаризм, пріоритет практицизму і раціоналізму. У поверненні Вселенської церкви до витоків апостольського християнства вбачав Л. Федоров особливу місію унійного руху, закликаючи розрізнити ідею Вселенської церкви та її форму [2, с. 566–567].

Вкрай критично оцінював Л. Федоров прагнення унійного духовенства Галичини в усьому наслідувати своїх західних одновірців, у чому вбачав яскраве свідчення приниженого і упослідженого становища греко-католицького кліру, його низького культурно-освітнього рівня: «...кожен польський канонік в Галичині вважає себе вище руського митрополита» [2, с. 569]. Прикро вражений був Л. Федоров прогресуючим кар'єризмом та утилітарними підходами греко-католицького духовенства до принципів служіння й життєдіяльності унійної церкви, організації громад, перманентним прагненням унійного кліру вихолостити східний обряд, позбавити його всіх найбільш яскравих та відмінних від західного обряду ознак – інституту дияконства, причащення дітей, суворості постів, символізму обряду і точності його дотримання – з метою максимального наближення до канонічних латинських взірців. Такі негативні тенденції загрожували неминучим крахом для всієї справи

уніонізму: «...священик-уніат все більше й більше буде летіти похилою площиною в бік латинства, яке його поглине» [2, с. 570–571].

З прикрістю відзначав Л. Федоров, що в середовищі греко-католицької церкви «обрядництво» (тобто прагнення чітко слідувати канонічними приписам східного обряду – У. Б.) вважалося тотожним поняттю надмірного консерватизму та регресивного сприйняття ідей Вселенськості християнства. Натомість, Західна Церква того часу зовсім не відмовлялася від збереження власної обрядової чистоти, – навпаки, за понтифікату Пія Х будь-які спроби трансформації латинського обряду вважалися безсумнівними ознаками модернізму і всіляко засуджувалися [4, с. 159].

Ще однією назрілою проблемою розвитку Галицької греко-католицької церкви, на котру вказував і Л. Федоров, була необхідність уніфікації богослужбової практики, оскільки на той час в регіоні допускалися прецеденти досить вільного трактування обрядових приписів з боку священнослужителів, які при цьому керувалися переважно не врахуванням потреб тогочасного релігійного життя, а власними схильностями й інтересами. Незнання або недотримання східного обряду унійним священиком нерідко взагалі не вважалося його провиною – внаслідок прогресуючого скорочення або й знищення обрядової символіки на користь більшої практичності у застосуванні обряду, що відповідало тенденціям, поширеним у Західній церкві. Одним із факторів зниження загального духовно-богословського й культурного рівня галицького духовенства Л. Федоров називав стрімке погіршення якості освітньої підготовки слухачів греко-католицьких семінарій, а також невинуватну зневагу до виховного компоненту процесу формування особистостей майбутніх священиків – скорочення до мінімуму постів, відсутність церковності у домашньому побуті [2, с. 571–572].

Перекоаний прихильник чистоти східного обряду, Л. Федоров у своїй критиці галицького греко-католицизму не був вільний від впливу національних великоросійських упереджень. Він звинувачував греко-католицьке духовенство у партійності та українофільстві, проте випускав з-під уваги той факт, що Греко-католицька Церква Галичини й була власне церквою українського народу, з усіма відповідними наслідками. Як росіянин і монархіст, Л. Федоров просто не був спроможний зрозуміти деяких аспектів формування конфесійної свідомості тогочасного галицького греко-католика, адекватно оцінити характер його духовних потреб та пошуків і забезпечити їх реалізацію у якості священнослужителя й духовного лідера церковної громади. Та, власне кажучи, Л. Федоров ніколи й не ставив перед собою таких завдань – його основною метою залишалася місійна діяльність на території Російської імперії, служіння російському народу в рамках Католицької церкви східного обряду. Недостатньо глибоке розуміння ментальності й умонастроїв галицького суспільства було причиною того, що Л. Федоров

не завжди міг адекватно оцінити перспективи розвитку Греко-католицької церкви в Галичині, яка, попри притаманні їй недоліки, на той момент уже набула ознак активного націоконсолідуючого чинника [5, с. 243].

Безперечно, канонічне православ'я також зазнало деформацій та перекручень під впливом низки внутрішніх та зовнішніх чинників, – наприклад, активна політична заангажованість православної церкви, що проявлялася у надмірному вшануванні царського імені під час богослужінь, скорочення деяких видів церковних відправ, невідповідні високому духовному становищу зовнішній вигляд та поведінка православного кліру тощо. Проте Л. Федоров ставився до таких деструктивних проявів доволі поблажливо, тому що вони, з його точки зору, не торкалися сутності обряду, на відміну від синтетичної моделі Галицького греко-католицизму, в середовищі якого прогресували тенденції втрати характерних рис східної ідентичності [2, с. 532].

Також Л. Федоров вказував на необхідність розширення в унійній церкві практики celibату священнослужителів, оскільки лише за цієї умови було можливим забезпечення церкви ієрархією відповідного освітнього і морального рівня: «...потрібно навчитися жити ідеалами Східної Церкви так, щоб забутий аскетизм Сходу проник в середовище священників і змусив їх покинути своїх «баб» і політиканство» [2, с. 573–574].

Наголошуючи на першочерговій необхідності очищення обряду Галицької греко-католицької церкви від латинських елементів, Л. Федоров підкреслював, що здійснюватись подібні реформи повинні виключно через вплив морального авторитету А. Шептицького, котрий був превалюючим у середовищі унійного духовенства. Л. Федоров писав митрополиту: «Вам не потрібно вдаватись у пояснення, чому Ви проводите ту чи іншу реформу в обряді (це принижує авторитет), а просто вводити реформи на тій основі, що те чи інше вимагається східним обрядом». Такий авторитаризм Л. Федоров виправдовував цілковитою довірою і послухом, що виявляли А. Шептицькому священнослужителі та громади очолюваної ним церкви [2, с. 528].

В цьому контексті Л. Федоров критикував навіть А. Шептицького за недостатньо ревне збереження ідентичності східного обряду на території Галицької митрополії, вказуючи на недостатньо глибоке психологічне усвідомлення владикою своєї приналежності до візантійської християнської традиції: «Ви знаєте наш обряд, але не відчуваєте його, не живете ним, і тому не можете ще зрозуміти, в чому полягає його чистота. Ваше серце загорілось любов'ю до пропадаючих душ, а Вашим розумом Ви усвідомили необхідність збереження обряду для навернення схизматиків у лоно Католицької церкви. Тут немає нічого дивного: Ви виховувались в побожній латинській родині і, зрозуміло, глибоко прониклись духом цього обряду і західної культури» [2, с. 529–530].

Л. Федоров детально аналізував ті обрядові елементи, запозичені у латинської церкви, котрі допускалися у богослужіннях самим А. Шептицьким, наголошуючи на прозахідній орієнтації митрополита як церковного ієрарха та священнослужителя. Він не вбачав у цьому особистої провини митрополита – а лише прояв на найвищому рівні тих загальних тенденцій, котрі спостерігалися у середовищі Галицької греко-католицької церкви. Прихильність А. Шептицького до східного обряду Л. Федоров називав виявом естетичного чуття та «археологією». Тільки заглибившись у детальне вивчення внутрішнього світу й особливостей натури Л. Федорова, можна зрозуміти, що, критикуючи А. Шептицького, зокрема, і за деякі цілком людські, незначні зі світської точки зору, вади (куріння, споживання м'ясної їжі), він прагнув до ще більшого звеличення особи митрополита як єдиного морального імперативу і втілення самої ідеї унійного руху [2, с. 530–531].

Л. Федоров дорікав митрополиту відсутністю розуміння самої сутності східного обряду, його духовного наповнення: «Ви, Владико Святий, як езуїти і василіани, переконані, що східний обряд – мертве тіло і його можна оживити тільки латинськими практиками. Ви переконані також, що східні практики застаріли і не відповідають духові сучасного суспільства». Трансформований варіант галицького унійного богослужіння, до якого був прихильний А. Шептицький, Л. Федоров називав «змішаною трагікомедією, убогим калікою», мотивуючи такі судження тим, що у галицькому обряді втрачені самі основи східної традиції, глибокого символізму, аскези, натомість він спотворений чужорідними зовнішніми елементами, що позначилися і на внутрішньому наповненні [2, с. 531].

Суттєвою перешкодою для успішного розвитку унійного руху, на погляд Л. Федорова, залишався брак богослужбової літератури й духовних книг для потреб чернецтва, священнослужителів і вірних Католицької церкви східного обряду. У своїй кореспонденції до А. Шептицького, він неодноразово вказував на потребу вирішення цієї проблеми, висловлюючи готовність зайнятися, зокрема, підготовкою посібників для проведення духовних реколекцій російською мовою. Натомість Л. Федоров виступав проти поширення в середовищі студійського чернецтва Камениці друкованого органу василіан – журналу «Місіонер», до якого ставився вкрай скептично, як і до всієї діяльності василіанського чину, вважаючи її відверто пролатинською та шкідливою для розвитку унійного руху [2, с. 504].

Прекрасно орієнтуючись у теоретичних дискурсах уніонізму, Л. Федоров нерідко допускав надмірну жорсткість і упередженість в оцінках чисто практичних проблем, що торкалися розбудови унійної церкви. Напередодні розгортання Першої світової війни Л. Федоров у листі до митрополита А. Шептицького робив невтішний, проте, як показав історичний досвід, абсолютно невірний прогноз: «Лиш тільки

Росія заволодіє Галичиною, то українці і москвофіли, без різниці, потягнуть у схизму (тобто перейдуть у канонічну православну церкву – У. Б.)» [2, с. 574].

В цьому контексті представляють певний інтерес статистичні дані, які наводить православний історик протоієрей Олексій Добош (характер публікацій котрого не дозволяє запідозрити дослідника в надміру поблажливому ставленні до греко-католицької церкви). З 2483 унійних священників, які налічувались у трьох греко-католицьких єпархіях Галичини на 1914 р., з приходом російських військ у серпні цього року відверто перейшло у православ'я лише 30 священнослужителів, які після відступу росіян покинули територію Галичини [6, с. 258].

Як бачимо, масштаби переходу в православ'я греко-католицького духовенства виявились далеко не такими значними, як прогнозував Л. Федоров. Слід пам'ятати, що на початку ХХ ст. Греко-католицька Церква Східної Галичини перебувала в непростих суспільно-політичних і духовно-культурних умовах розвитку. Давалися ознаки негативні тенденції внутрішнього життя: брак науково-богословської підготовки духовенства, відсутність належної інституційної й матеріальної підтримки з боку Святого Престолу, складна модель взаємодії із Західною церквою, що обтяжувалася історично сформованими суперечностями і прогресуючою латинізацією східного обряду. Проте історичні події продемонстрували, що Греко-католицька Церква Галичини, попри притаманні їй недоліки, завжди була і залишалася живим зростаючим організмом, котрий спромігся не лише вижити в складних умовах воєнних перипетій та політичного тиску, а в наступні десятиліття – жорстоких переслідувань з боку радянського режиму, але й еволюціонувати до рівня потужного націоконсолідуючого чинника в українській історії. І в цьому процесі варто ще раз підкреслити особливе значення широкомасштабної діяльності митрополита А. Шептицького, багато аспектів якої потребує подальшого наукового висвітлення й осмислення.

Посилання

1. Диакон Василий ЧСВ. Леонид Федоров. Жизнь и деятельность / Василий фон Бурман – Научні і літературні публікації «Студіон» студитських монастирів. Ч. III–V. – Рим, 1966. – 833 с.
2. Митрополит Андрей Шептицький і греко-католики Росії. – Книга 1. Документи і матеріали, 1899–1917. – Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2004. – 924 с.
3. Королевський К. Митрополит Андрей Шептицький (1865–1944). / Кирило Королевський. – Львів: Свічадо, 2014. – 512 с.
4. Баумер И. Принц Макс Саксонский. Единство Церквей// Логос. – № 48. – 1993. – С. 153–237.

5. Добош О. (Протоієрей). Діяльність митрополита Андрія Шептицького та керованої ним Української Греко-Католицької Церкви у 1921–1939 рр./ О. Добош // Труди Київської Духовної Академії. – 2011. – № 14. – С. 239–257.
6. Добош О. (Протоієрей). Діяльність митрополита Андрія Шептицького у 1901–1921 рр./ О. Добош // Труди Київської Духовної Академії. – 2011. – № 13. – С. 245–270.

Елла Бистрицька (Тернопіль)

РАДЯНСЬКО-ВАТИКАНСЬКЕ ПРОТИСТОЯННЯ: КОНФЛІКТ ПАРАДИГМ ЦІННОСТЕЙ

У статті перебіг радянсько-ватиканських переговорів аналізується під кутом зору відмінностей ціннісних орієнтацій його суб'єктів.

Ключові слова: *Святий Престол, СРСР, радянсько-ватиканські переговори, цінності, Католицька Церква.*

Ella Bystrytska

VATICAN-SOVIET CONFRONTATION: CONFLICT OF VALUES PARADIGMS

The article describes the course of the Soviet-Vatican negotiations, analyzes from the point of view of the differences of value orientations of its subjects.

Keywords: *The Holy See, USSR, Soviet-Vatican negotiations, values, Catholic Church.*

Складний шлях утвердження української незалежності характеризується незавершеністю процесу формування інститутів влади, політичними і соціальними конфліктами, апофеозом яких у 2013–2014 рр. стала Революція Гідності. Європейський вибір України, спровокувавши анексію Росією Криму й українсько-російську війну на Сході країни, виявив імперські амбіції Кремля. Відтак Україна стала центром цивілізаційного протистояння в геополітичному просторі та, що не менш важливо, на рівні національного протистояння українців і росіян. Усі ці процеси є підтвердженням неоднозначного за своїм характером й уповільненого демократичного розвитку України, що спонукають науковців до всебічного аналізу детермінант нинішніх суспільних трансформацій та місця й ролі в них релігійного чинника. Останніми роками з'явилася низка цікавих досліджень, які обґрунтовують важливе значення цінностей для побудови успішного суспільства. Серед них праця Р. Інглхарта і Х. Вельцеля «Модернізація, культурні зміни і демократія», в